

ובסוף סוטה תנן: משמת ר' מאיר בטלו מושלי משלים. וז"ל הרב ברטנורה: מושלי משלים — כגון משלי שועלים, ובדאי אלו משלים היו להורות דרכי מוסר... (מתוך השל"ה הק' — שבועות קז-קח).

דף לט

'אמר ליה ההוא אמגושא לאמימר: מפלגך לעילאי דהורמיז, מפלגך ולתתאי דאהורמיז. אמר ליה: אם כן, היכי שביק ליה אהורמיז להורמיז לעבורי מיא בארעיה' — בויכוח זה הנראה לכאורה כחידה בעלמא, גלומה מחלוקת יסודית בהשקפת העולם, בין ישראל לאומות העולם. כאשר באר הגר"א ז"ל (באורי אגדות הש"ס ב"ב עג. — במעט הרחבה):

האדם נברא עם תכונות גשמיות, בהן הוא דומה לבהמה. עם זאת בשכלו הרי הוא תופס ענינים רוחניים אלקיים. מהו אם כן פשר המציאות ה'כפולה' של האדם? הבינו הגויים הפרסיים ששני רשויות הם, אחד ברא טוב והשני ברא רע, [אחד ברא אור ואחד חושך. ולהוציא מדעה זו אנו אומרים בכל יום שהקב"ה 'יוצר אור ובורא חשך'. ע' שו"ע או"ח ריש סי' נט. וע"ע בריטב"א חולין פז בשם ר"א מפריז]. וזהו שאמר אותו אמגושא, אמנם מחציין ולמעלה אתה של הקב"ה (כפירוש התוס'), ששם מצוי המוח והפה המיוחדים לתורה ולתפילה, אבל מחציין ולמטה אתה של השד, כי מחצר הכבוד (=הסרעפת) ומטה, עושה גופו של האדם רק צרכים גשמיים בלבד!

ענה לו אמימר: אם כדברין, כיצד החלק העליון, האלקי, מרשה להעביר מאכל ומשתה דרך הפה, והלא הם צרכים גשמיים? — מוכח מזה שגם מאכל ומשתה הם קודש, והכל הוא חלק מבריית הקב"ה, ואף צרכיו הגשמיים של האדם נועדו לבוא על ידיהם להכרה נעלית יותר בקב"ה (מהרב הד"ר י. מרגולין שיח').

תא ליהו כולן לעמא חד' —

'כל מגמת האומות שיהיה להם התחברות עם ישראל, וכדאמר ליה קיסר לרבי תנחום: תא נהוי לעמא חד, ושלא יהיו ישראל גוי אחד נפרד מהם. וכמו שאמר אותו רשע ישנו עם אחד מפזר ומפרד... ודתייהם שנות — שזה כל חשק הרע, שירצה לערבב טוב ורע יחד, וזהו חטא הראשון בזוהמת הנחש ועץ הדעת טוב ורע. 'דעת' — לשון התחברות... (מחשבות חרוץ עמ' 171. עע"ש).

'... והן לא עשו כן אלא חטאו וגלו. מנהגו של עולם... אף כך הקב"ה מייסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהם של ישראל' — יש לתמוה, הלא כבר נענשו ישראל בגלות, כמו שאמרו 'חטאו וגלו', אם כן למה הוצרכו יסוריו של יחזקאל למרק עונותיהם? אך הענין הוא שארץ ישראל מלבד שהיא נחלת ישראל הרי היא פלטרין של מלך, וכשחטאו ישראל ועברו על מצוות התלויות בארץ וגלו, הרי עצם הגלות מהוה קטרוג חדש על ישראל, שבעטים נחרב פלטרין של מלך ונעשה שממה — על כן הוצרכו יסוריו של יחזקאל לכפר על עלבון המקדש שנגרם על ידי גלותם (עפ"י דרשות בית ישי ס, עמ' תי. עע"ש).

'כי קבריה למשה במאי טביל... ' — ע' רמזים עמוקים בספר 'שיחת מלאכי השרת' — עמ' 65.

'כתיב מי כעמך כישראל גוי אחד בארץ — מאי רבותייהו, אתון נמי ערביתו בהדן דכתיב כל הגוים כאין נגדו' — מה חשיבות לישראל שהם 'גוי אחד', הלא גם הם בכלל 'כל הגוים כאין נגדו'.

(ע"ב) ויעבר הרנה במחנה אמר ר' אחא בר חנינא באבד רשעים רנה — באבוד אחאב בן עמרי — רנה. ומי חדי קודשא בריך הוא במפלתן של רשעים... — לא הקשו על הכתוב המפורש באבד רשעים רנה אלא על דברי רב אחא בר חנינא שפרש ויעבר הרנה... על אחאב — לפי שכל אדם מישראל שהרשיע הרבה בחייו ונהרג מתוך רשעו, מתכפר לו חטאו בהריגתו (כדלקמן מזו.), וזו היא תקנתו להגיע לחיי עולם הבא. אבל אחאב שנמנה עם אלו שאין להם חלק לעוה"ב — לכך מקשה 'מי חדי', והלא אין מיתתו כפרתו ותיקונו (עפ"י יערת דבש ח"ב דרוש א ד"ה ואמרינן, עמ' טז-יז).

ולא קרב זה אל זה כל הלילה — באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה... — דרשו מזה אל זה לרמוז על המלאכים שנאמר בהם וקרא (ענינו קריבה ופגישה) זה אל זה, אבל באותה שעה לא קרבו זה אל זה לומר שירה (מהרש"א עפ"י מדרש).

'מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני?' — מבואר בספרי חכמים אחרונים (שו"ת חות יאיר רכה; ראש דוד בשלח) שזה נאמר רק באותה בשעה שאובדים, אבל לאחר זמן יש שמחה על מפלת הרשעים. ובזה יישבו כמה קושיות (ע' תוס' ערכין י: בית יוסף או"ח תצ בשם שבה"ל [ממדרש 'הרנינו', וכ"ה בפסיקתא דר"כ כט] — אודות הלל בשביעי של פסח; מהרש"א כאן ובברכות ט: שו"ת יביע אומר ח"ו או"ח מא,ו; מגדים חדשים — ברכות י.) [וזה לשון התשב"ץ (ח"ב רמז): 'במיוקא לא היו אומרים 'ישמחו השמים' ביום שירה (שביעי של פסח), והיו סומכין בזה על מדרש 'ולא קרב זה אל זה' — שמלאכי השרת היו רוצין לומר שירה, אל הקב"ה: מעש"י טובעים בים ואתם אומרים שירה?! אבל בכאן אין נמנעים מלאמרו. ואתה עשה כמנהג המקום ולא תשנה].

והזנות רחצו וגו' — אמר רבי אלעזר: למרק שתי חזיונות, אחת של מיכיהו ואחת של אליהו...' — יש לרמוז: כפי מה שאדם רוחץ עצמו ומתנקה מתאוה זו, שהיא בחינת פגם העינים [כדכתיב: ולא תתורו... ואחרי עיניכם, אשר אתם זנים אחריהם], כמו כן הוא ממרק ומצחצח בחינת ה'חזיונות' דקדושה, ויש לו הכח לחזות ולהסתכל בדברים נעלמים, וכן לפעול על ידי ראייתו (עפ"י לקוטי מוהר"ן — תנינא, עב).

על דרך זו שמעתי לפרש מה שאמרו (בב"ב טו:): אמר ר' יוחנן: דורו של איוב שטוף בזימה היה, שנאמר 'הן אתם כולכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו', וכתיב: 'שובי שובי השולמית, שובי שובי ונחזה בך' — אימא בנבואה, דכתיב: 'חזון ישעיהו... — הרי שתי הפכים אלו לכה ה'חזיון', או חזיון של טומאה, או — ע"י מניעה מזה — זוכה לחזות מראות אליקים, מחזה ש-ד-י יחזה.

— כמו כאן, מצינו במקומות רבים דרשות המבוססות על חילופי אותיות ממוצא אחד, כגון ה' ח' ['הזונות — חזיונות'], וכן אמרו בירושלמי: 'לא מתמנעין רבנן לדרוש ה' ל-ח'; — ברכות ל: לב. לה. שבת לב: סג. עז קד. קה. (וברשב"א ומהרש"א); עירובין יט. קא. (ומהרש"א); פסחים לו. צ; יומא נד. מגילה טו. מו"ק ב. (ע"ש בריטב"א נמו"י ומהרצ"ח); מנחות נג [תהיה — תחיה; המולה — חמלה]; רש"י שם פח: (מכת"י ד"א א"כ); שם קי; תמיד כט; ירושלמי פאה א,א; פסיקתא רבתי מא. [וכן במה שדרשו ביומא עה: 'חנם — עריות' נראה הכוונה כמו שאמרו בעירובין יט. 'על עסקי הנם' ופרש"י עריות].

וע"ע בערוך 'חדק א' [חידוק — חידוק]; רמ"ה להלן ע ורבנו אליקים יומא עו: [ישמה — ישמח].

'בא עובדיהו הדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם וינבא על עשו הרשע שדר בין שני צדיקים

קלה

ולא למד ממעשיהם' — מהותו ותכנו הפנימי של עשו-עמלק הוא השקר והרע, עד כי עמלק נלחם בישראל על לא דבר, כי לא באו בגבולו, ורק מפני שלא היה יכול לסבול את התגלות האמת ע"י בני ישראל.

שנאה גדולה כזו על ה' ועל משיחו — כיצד היא מתפתחת? דבר כזה לא היה אפשרי שיתפתח ברשע פשוט, אלא רק ע"י עשו שהיה דר בין שני צדיקים, יצחק ורבקה היו מחנכיו, והוא לא למד מהם, על כן כל הצדקות שראו עיניו, כל החינוך שהשתדלו בו — דוקא הגבירו בו את העקשנות לצד שכנגד, ונשתרשה בו הטומאה כל כך עד שזרעו שעד סוף כל הדורות, הגם לוחמים לבטל את תכלית הבריאה. לא מפני אהבתם לעולם הזה לבד, אלא בעיקר מפני שנאת האמת ואהבת השקר כשלעצמם. וכן לצד הקדושה; עובדיהו שדר בין אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם, רכש לו את הקיצוניות בשנאת השקר והתחזקות לצד האמת. ועל כן ראוי דוקא הוא להתנבא על עשו-אדם — בעל הקצה השני. וכן אנו מוצאים פעמים רבות בתורה, שבכל פעם שהיה צורך לתת אפשרות לצדיק להתעלות במדרגה עליונה מאד, נזרק הצדיק אל סביבת השפלים הגרועים ביותר, למען ילמד מהם את פחיתות הרע ויתאמץ בטוב עד מרום קצו (עפ"י מכתב מאלהו ח"א עמ' 158).

'מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא' —

'... כי אי אפשר עקירת הרע רק מתוכה, ומי שהוא מושקע בו הוא המהרסו. דלכן אמרו (בכריתות ו:): כל תענית שאין בה מפשעי ישראל — אינו תענית...'. (מתוך לקוטי מאמרים לר"צ הכהן עמ' 106. ע"ש). וזה ענין מה שנבחר יום מחית עמלק בפורים, על ידי גורל המן הרשע בדוקא (ע' רסיסי לילה — יח).

כן אתה מוצא בעבודת האדם; —

אם מעלה אדם על לבו מחשבת גבהות — במחשבה זו עצמה ישפיל עצמו ויאמר, היאך אני מרוחק מן האמת מרחק רב בחשבי את עצמי בר-מעלה, הלא זה עצמו מעידני כמה רחוק אני מן האמת וכמה אני שפל ופועוט. ומאידך יוכל אדם לחזק עצמו בזה גופא שיודע את האמת, שהוא שפל ונבוזה. כי בדבר זה עצמו הוא אוהו במעלה גדולה, באשר יודע את מצבו האמתי (עפ"י משמרת איתמר — תשא, בשלח; שפת אמת סוכות קיד: — בשם הרבי מלובלין).

ע"ע: רסיסי לילה מד (עמ' 88); נב (125); תקנת השבין ד (15); ו (50); דובר צדק עמ' 79; אור זרוע לצדיק עמ' 17.

'אלא למאן דאמר לשם עבודה זרה אמאי ויהי קצף? כדר' יהושע בן לוי... כמקולקלין שבהם עשיתם' — ואפשר שחל הקצף דוקא בשעה שהעלה את בנו, כי אז מתעורר קטרוג על ישראל שאינם מוסרים נפשם לעבודת ה' כדרך שמוסרים הללו לאליליהם (עפ"י פניני דעת — בלק, ע"ש).

'באותה שעה ירדו רשעיהן של ישראל למדריגה התחתונה. והנערה יפה עד מאד... ולא מאד בכלל' — נראה כדי לא לסיים הפרק בדבר רע, הביאו דרש זה לבסוף. (וכן מצינו בכמה מקומות, גם בדברי רש"י ותוס' ועוד. וער"ח).

פרק חמשי — 'היו בודקין'

דף מ

'היו בודקין את העדים... כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח... ואחר כך מכניסים את השני ובודקים אותו. אם נמצאו דבריהם מכוונין, פותחין בזכות...' — כתב הריב"ש (בתשובה רלד), לפי מה שנהגו עתה כשדנים דיני נפשות [לצורך השעה, שב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין], לקבל את הודאת פי הנאשם, לבירור יתר, נראה שראוי לשמוע דבריו לפני קבלת העדים, כדי שיוכלו לחקור את העדים על פרטי דברי הנאשם — שהרי שנינו (באבות א, ט) הוי מרבה לחקור את העדים, וכל המרבה בחקירתם הרי זה משובח.

ועוד כתב (בסי' רלה), שהרשות ביד בית דין לקבל הודאת פי הנאשם לפני שמיעת בא-כחו הטוען עבורו — כדי שלא ילמדהו טענות שקריות ושיצא הדין לאמיתו.

'אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש שעות — עדותן קיימת' — ובזמננו שידיעת השעות על פי השעון, ולא לפי מצב השמש ברקיע — אפילו אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש — עדותם בטלה (תפארת ישראל).

צ"ע בזמנם כיצד חקרו השעה בלילה. ומצד הסברא נראה לכאורה שלא יצטרכו לומר שעות אלא תחילת הלילה, המשכו או סופו, והכל לפי הערכה.

'אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות — מעלין אותו... ולא היה יורד משם כל היום כולו. אם יש ממש בדבריו שומעין לו. ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות — שומעין לו ובלבד שיש ממש בדבריו' — כתב הרש"ש לדייק שהתלמיד שעלה ולימד זכות, נמנה עמהם במנין, ואולם בעל הדין עצמו שמלמד זכות, אף על פי ששומעים אותו — אינו נמנה. [ומה שכתב הרמב"ם (סנהדרין י, ח) שעולה למנין — כתב הרש"ש שטעות סופר היא, וקאי על אחד מן התלמידים ולא על הנאשם עצמו. וכבר תמהו על הרמב"ם בזאת — ע' יד רמה; לחם משנה שם].

'ע"ב 'עבודה זרה להנך לא דמיא — שכן בסייף' — רש"י ותוס' הקשו, הלא פרשת עדים זוממים מדברת אף כשהעידו על שאר מיתות.

ויש לפרש כוונת הגמרא, שנאמר שאין דין דרישה וחקירה אלא במיתת סייף הקלה ולא בחמורה, ואכן גם בעדים זוממין יאה הדין כן, שאם באו לחייב אדם סייף [ואז היו נצרכים לדרישה וחקירה בדינו כדי להרגו] — יצרכו גם הם דרישה וחקירה. ואם באו לחייב מיתה חמורה, שהיה דינו ליהרג ללא דרישה וחקירה, אף הם לא יצטרכו דו"ח — כאשר זממו לעשות כן יעשה להם (תדושי הגר"ר בענגיס ח"א מו).

'ואתו נחנקין בקל וחומר מנסקלין...' — כלומר, אם בעבירת סקילה החמורה, הצריכה תורה דרישה וחקירה, קל וחומר בעבירה הקלה הימנה, שטעונה דו"ח. אבל אין מסתבר לומר להפך, שככל שאתה בא להענישו בעונש חמור, דרוש וחקור יותר [תדע דאמרינן הכי, מדמצרכינן הקש לדיני ממונות ואין אומרים קל וחומר לממון הקל שטעון דרישה וחקירה] — שכיון שכולם למיתה הולכים, אין זו סברה להצריך דרישה וחקירה לסקילה ולא להצריך לחנק, שהרי בעצם הצרכת דו"ח אתה מקל עליו, שבלאו הכי לא ייהרג כלל, וכיצד יתכן שבעבירה החמורה לא ייהרג ללא דו"ח ובעבירה הקלה ייהרג. [וזה רמז רש"י בלשונו הזהב בד"ה ואתו 'ובלא הכי לא מיקטיל'].